

La Tia Cota la del Mercat

Quan es parla de l'història dels pobles, molt sovint es cau en el tòpic de dir que... *es allò que forgen els homes mitjantçant el pas del temps*. D'eixa manera obviem dir sense adonarsen, que també açò és un mèrit i una llavor de les dones i a més a més, molt important. Sens dubte que l'educació que hem rebut al llarg dels anys ha segut sempre masculista, no sòlament a Espanya, si no arreu del món, i les dones han quedat sempre relegades a un costat, i destinades pels treballs de la casa i a la guaita dels fills. Es per este motiu, que quan surt una dona valenta i, diguem-ho en to festiu, en "collons", la seua figura sempre es fa de valdre, i la seua ombra també és molt més allargada i arriba més lluny, que no la majoria dels homes del seu entorn. Eixe es el cas que vull relatar a continuació. El cas d'una botiguera que va haver a Paterna des de 1895 fins 1960, any el qual va faltar. La botiga per eixe motiu es va trasmetre a la seua filla *María Ferrandis*, també anomenada *La Cota*, que la va dur endavant fins els darrers anys del segle passat. Ni més ni manco que va existir a Paterna quasi un centenar d'anys.

Me'n estic referint a l'antiga botiga de ... **la Tia Cota**.

Vicenta Monrabal Sanz "La Cota", va nèixer a Paterna l'any 1882, filla d'una família d'un passat, digam prou opulent i després vinguda a menys pels avatars de la vida. Açò feu que vingueren en donar a la "*Casa Gran*" junt a l'antic *Circul*, una de les moltes propietats dels *Comtes de Trenor* a Paterna, i on supose

que els pares farien de *guarders, estatgers o criats*, es dir, de tot un poc. Estic segur que molts d'aquells que aneu a llegir açò, sabreu que eixa dona era la mare de mon pare, o siga, *m'abuella*, i d'eixa manera us podreu imaginar lo molt que jo la volia i els grats records que tinc d'ella.

Però deixant de costat el meu lligam familiar en ella, que es segur que em podria dur a exagerar totes les seues virtuts i a ocultar els seus defectes, tinc a dir també, que aleshores va ésser una de les persones més populars i estimades a tot el poble de Paterna. Ella, que tenia una botiga de *salaóns* i productes *colonials* al carrer Major, va començar el seu negoci ajudant sa mare que es va quedar vídua molt jove i a més a més esperant un fill que naixeria pòstum. Tot açò va ocórrer quan m'abuella si tenia a penes els nou anys d'edat i fou com he anomenat abans, mitjantçant els anys 1890/1892.

M'abuella Cota, que supose tampoc no seria una excepció a la majoria de les dones d'aquell temps, no va passar mai per una edat de jocs al carrer i molt menys encara per una edat escolar. A mi ara em recorda un poc, aquelles "*pioneres*" que sortien a les películes de *vaqueros* que ens feien al *Guillém i Gran Teatre*, que arramblaven en tot allò que se'ls posava al davant, i tenien si cap més brios i més coratge que molts dels homes d'aleshores. Homes que ja gaudien, aixó sí, d'un montó de privilegis donats per eixa societat ancestral i masculista que hi havia arreu del món i lògicament també en aquella *España, encara molt "negra"* de els darreries del segle XIX.

Encara que semble mentida, a eixa curta edat, nou o deu anys, feu el primer viatge a peu a València carregada d'unes cistelles de vímet en omplir-les de *sardines salaes, ...de bota*, per a vendre pel seu poble, Paterna. Però com que ella era encara molt menuda, anava quasi arrossegant les cistelles per terra i oferint la mercaderia per totes les alqueries i cases del camí vell de Campanar, fent-se acompanyar per dos germans més menuts, tal volta per què la gent se'n plangueren d'ells i d'eixa manera feren fira en més motiu. Lo ben cert fou, que a mig matí se'n va adonar que no quedava cap sardina a la cistella, i va tornar altra volta arrere al carrer del *Trench* a *Casa Ridaura* a comprar nou gènere. Segons les dades familiars que han anat passant de pares a fills, acò ho va fer en tres

ocasions durant tot el dia, tornant a Paterna a boqueta nit. Així fou com va començar el que seria el seu negoci quasi centenari, i també el seu mitjà de vida i el de tota la seua descendència.

Bé, ara voldria explicar-me una miqueta raonant d'èsta dona, per motius com podeu comprendre més que evidents. Ella no sabia llegir ni escriure, contava en els dits en una habilitat sorprenent, i feia els comptes a la parròquia mitjantçant *ratlles i palots*, i utilitzant el paper d'èstrassa o el taulell. En poques ocasions s'enganyava i si alguna volta ho feia, mai no era en contra d'ella.

Esta dona tampoc en sabia parlar el castellà, i cap cosa de totes les esmentades li feu falta al llarg de la seua vida per dur endavant el seu negoci, ni menys encara per a fer-se entendre. Recorde molt bé com s'expressava sempre en valencià i com s'esplaiava sense cap rubor ni vergonya, davant mestres, metges, capellans, regidors, caps dels quarters i de la caserna de la Guardia Civil, es a dir, d'allò que aleshores anomenaven gent important, o com solia dir ella, "*gent de dalt*". Els dies festius, sobretot quan passaven pel carrer Major les processons importants del poble, obria la porta de sa casa de bat a bat i allí acodiaven tota la família, però també parroquians i molta d'eixa gent important anomenada adés, que venien acompanyats per les mullers i quedaven bocavadats front aquella dona que tenia paraules per a tots i no s'arrugava per res. Jo que era molt menut m'atarantava front eixa gent uniformada, sobretot davant dels *tricornios*, i procurava fugir o amagarme pel motiu que ella no m'amoïnara fent les presentacions... - *Vine fill dona-li un bes a donya fulana... Vine fill saluda a don fulano... ¿Ha vist vosté quin net més guapo tinc...?* Com dic, tot açò era massa per mi.

Sense dubte que tenia una "*gràcia*" natural per a la comunicació, però sobretot gaudia d'una "*picardia*" especial per a la venda. Jo diria que açò era com un do que li havia donat la vida *trepitjant carrers*. Ella sempre solia dir que no tenia parroquians, que hi havia de fer amics fins en l'infern, i que al poble, liberals i conservadors... *¡tots menjaven abaexo!*.

A més de vendre al mercat de la Plaça on tenia el lloc de venda fixe, es dir

la parà,... al carrer Major també tenia a l'abast la seua botiga. Esta botiga que també era el seu domicili, estava situada el número vint i sis d'eixe carrer, hi era més o menys com totes les botigues de l'època.

A l'entrada de la casa a l'esquerra, hi havia un taulell de pedra pel despatx del gènere, i damunt a l'abast hi havien pots de *besuc*, *melva*, *cavalla*, *anxoves* i *botes de sardines salaes*. També els havia de retalls d'*abaexo*, *tonynes* i *cabets de moixama*. A un costat tenia una mena de rebost on guardava el que diríem gènere car, com ara, la *moixama grossa*, la *tonyna de sorra* i les *barretes d'abaexo anglés* en eixa lluentor i eixe color grogenc tant peculiar i conegut, tot productes éstos a l'abast dels parroquians, diríem, en més poder adquisitiu. Darrere el taulell hi havia unes prestatgeries on estaven els pots menuts de conserva: tomaca i pimentó que abastia "*La Molinera de Murcia*", formant unes piràmides perfectes, que supose s'encarregarien en fer la seua filla o la seua germana, per què a m'abueta no me l'imagino perdent el temps, com diria ella: *fent bonicaries*. Ella a tot cas els haguera col·locat arreu i en un pilot, perquè en caberen més. A la part d'enfront i dalt d'altres prestatges clavats a la paret, estaven les botijes de test a la venda. Eren botijes per a ús de les cases i també pels carros dels llauradors en anar a l'horta. També els havia a la venda guardioles de test pels pocs estalvis que podien fer la gent d'aleshores, i que solien falcar a la paret en *algeps* envoltant-la totalment i deixant lògicament al descobert el forat per posar els diners. D'esta manera fugien de temptacions i mai ningú no podia treurels d'elles fins que estava plena. Acò era talment com si fora una caixa forta de l'època. Al davant del menjador i arrimat a la paret estava el gènere de magatzem. Ara eren els pots grans de tomaca i pimentó apilotats, caixes de espècies, piyóns, pebre roig, safrà (...¿recordeu el *Condifran*?), al mateix que feixos d'abaexo sec dels anomenats *de Llaurador*. Sacs de cigrons, tines de fusta plenes d'aigua amb la tonyina remullada, i fins i tot un molinet per moldre el café, i cóm no, la *malta "El Miguelete"*, que es feia lògicament a mà donant voltes a una roda com si fora una pianola. A la part de fora, el que s'anomenava la *coberta*, hi havia una gran *pica* de pedra, feta per m'abueta, on s'arremullaven els *abaexos* sencers. També en el corral, sempre hi havien tonyines i *capellans* penjats al sostre de la cambra per assecar. Açò tot plegat feia que pertot arreu d'eixa casa surava un tuf especial i característic, que tots coneixien al

poble.

Encara que es veritat que m'abuela mai no va gaudir de bona salut, ella li dedicava hores i hores al negoci durant tot el dia. La porta mai no es tancava, sempre estava oberta. Cap parroquià se'n anava d'eixa casa sense despatxar-lo, fins i tot els diumenges. La botiga tenia horari quasi els vintiquatre hores del dia, com els funeraris. També podríem dir si em permeteu la broma, que aquella dona ja ho era aleshores una capdavantera d'allò del lliure mercat i amb projecció futura. Ella ja feia el mateix horari comercial que farien en un futur llunyà, els *Grans Establiments del Segle XXI*.

Lògicament els records que en venen a la memoria d'eixa dona són molts, però sobretot, els hi han d'uns quants que els tinc gravats al cervell talment com un *vídeo*. Un d'ells era, quan tots els dies a l'entorn del migdia, sense faltar-ne cap, feia el camí del mercat a sa casa. Ella se'n aturava a tots els cantons on feia "rogle" en raonar amb tot el món sense distincions, mentre l'home, -m'abuelo-, duia el gènere amb la *carrutxa* tot seriós i en cara de pocs amics, en vore que la dona no tenia mai cap pressa a arribar a casa. El pobre home que sens dubte era una gran persona, va haver de passar-se la vida sota l'ombra d'eixa gran *comunicadora*, d'eixa gran dona que gaudia d'una personalitat acaparadora, i que restava -n'estic segur que sense proposar-s'ho-, la de tots els que la rodejaven. Ella era la **Tia Cota**, i els demés al voltant d'ella eren: l'home de la *tia Cota*, els fills de la *tia Cota*, o els nets de la *tia Cota*.

He dit que no sabia llegir ni escriure, i a més també dic que era molt llesta, molt savia i molt "llarga", i tot junt açò era una gran veritat. Recorde que quan rebia les *cartes* que li manava el seu fill *Antonio Ferrandis* aleshores fent teatre a Madrid, o de *gira* pertot arreu d'Espanya (1951/52), ella ens la feia llegir a tots els nets en distints dies, i a tots ens deia el mateix: - *Tin fill, llegeix-li a l'abuela la carta del tio, que de tu si que em fie*,...i així, un per un, tots li llegíem la carta qu'ella se'n sabia de memòria, al temps que li anàvem traduïnt del castellà i aclarint-li les paraules que no entenia. Com et deixares tant sols una coma estaves net, havies de tornar al darrere i començar de nou.

Altre record d'eixe "vídeo" que dic era, en ser poqueta nit i també dia per

dia, on sempre la trobaves fent la mateixa faena: *desfer l'abaexo, preparar la tonyina* i posar els *cigrons a remulla* dins d'un llibrell en aigua, tot per a la venda del dia següent, mentre - i torne a repetir- el marit assegut amb una cadira davant d'ella, es passava hores i hores fumant la pipa i cantussejant i vigilant tal com si fora la seua ombra. Segurament aquella dona tenia a m'abuelo "*lligat en curt*" porgant algú que altre "*pecat*" (...tal volta de bragueta) i el pobre no gosava ni obrir la boca. Jo era molt menut i es clar que no m'adonava de res del que ocorria, i la veritat es que aquell home mai tingué amb nosaltres una relació diguem-ne de gran estima entre jaio i nets. Jo, al mateix que els meus cosins el teníem com si fora un estrany i més bé el teníem por. Ell no gosava mai en fer-nos ni tan sols una carícia ni una festa. A la paret del menjador tenia una mena de corretja penjada d'un clau que l'anomenava "*La Mandarina*", que ell feia servir per imposar-nos por i respecte els nets. A mi la tan maleïda *Mandarina* el que em feia era pànic i per tant, si podia passava de llarg dissimulant i sense dir-li res. M'abuela s'adonava de açò i era l'encarregada en fer-nos acostar a ell.

- *¡Dona-li un bes a l'abuelo, fill!...* i nosaltres s'acostavem espantats per a fer lo manat. Aquell home solament posava la galta i a penes si remugava unes paraules sense treure's la pipa de la boca. Estava molt clar que m'abuelo tenia de fer el paper de seriós, com feien la majoria d'aquells homes toscos d'aleshores. De tant en tant, ella el manava que "actuara" d'abuelo i fera ús d'una rara habilitat que tenia en fer sonar amb les mans unes culleres de fusta, com si foren castanyoles. Tinc a dir que aquella percussió casolana sonava molt bé i als nets ens deixava bocabadats.

- *¡Fes-li al xic lo de les culleres...!* i aquell home en passos pesats i remolejant, se'n anava a per les culleres de fusta i sempre a les ordres de la seua muller, feia el que ella li manava.

Fent honor a m'abuelo... *el tio Pantorrilla*, diré, que en transcórrer els anys, aquell home va tindre una relació molt fluida i afectuosa amb tots els nets. Açò va ocórrer quan la dona va faltar. Ell feu un canvi espectacular en el tracte diari en tot el món, i a més, sempre anava buscant la calor que no va tenir mai de tots nosaltres. Semblava talment com si se'n haguera alliberat d'una forta opressió

que l'ofegava. De tota manera també he de dir a rengló seguit, que aquell home que jo tenia com a tosc i ruc, li va plorar a la seua muller per tots els racons de la casa durant anys i anys, fins que va morir. Estava molt clar que la volia de veritat i a més a més l'admirava. Ara bé, tampoc no hi havia cap dubte que, - com he dit abans-, al llarg de la seua vida tingué de pagar un fort *peatge*, pel fet de viatjar al costat de la **Tia Cota**.

Tot un personatge m'abuella *Cota*, coneguda i estimada a tot arreu del Poble i dels pobles del contorn. Solament us diré, que quan va morir l'any 1960, per la seua casa va passar, jo diria que tota Paterna, en fer acte de presència donant les condolències i l'últim adéu. Recorde que em sorprenia la gran quantitat d'inmigrants de totes els barris, i sobretot d'Alborgi i les Coves, que a penes feia uns quants anys que vivien al poble, i que tots plegats passaren per eixa casa. Hi va haver tanta gent d'ací, com d'aquells que aleshores anomenavem... *els forasters*. Dona fe del que dic, que el día de l'enterrament en un fret que pelava, la comitiva omplia els carrers que van des de la Plaça fins el carrer Major, que era el lloc on aleshores s'acomiadaven dels difunts. Aquella dona, que encara que com he dit abans era molt "llarga" al negoci, també la trobaves sempre apunt en fer favors a tot el món, sempre planyent-se dels demés i socorrent malalties i necessitats d'amics, veïns o familiars. També, cóm no, esplaiant-se i fent bromes i acudits en tots els parroquians, i en ganes de rialla i rebombori. Diríem que era la clàssica botiguera de barri o de poble, sempre a l'aguait en no perdre cap parroquià al seu establiment.

Com anécdota diré, que el seu fill *Antonio Ferrandis* que tots conegueren com gran actor, sempre va dir en to festiu, que ella fou sempre la verdadera "*artista*" de la família, i no ell.

La botiga es va transmetrer a la seua filla *María Ferrandis*, l'altra *tia Cota*, i tinc a dir -també fent honor a la veritat-, que esta dona, ma tia Maria, va superar si cab a sa mare en el negoci. També hi ha de dir a continuació, que ésta ha viscut molts més anys i per tant no es pot comparar el carisma. De *María La Cota*, la seua filla, es podria escriure altra història pareguda, ja que ella va ser fidel reflexe de sa mare, ara bé, tot al contrari d'esta, la filla tenia dins del cap tota una enciclopedia del món. Els estudis que va rebre, com era costum a l'època, no

foren massa extens-os, però gaudia d'una intel·ligència i d'una memòria prodigiosa, que junt l'experiència dels anys acumulats (95), van convertir a esta dona en una "*memòria històrica de Paterna*" dels darrers noranta anys. Tots els que l'heu tractat, sabeu que no dic cap mentida.

De tota manera hi ha de dir, que tots dos personatges, mare i filla, han seguit una generació de bons botiguers a Paterna,...ara els dirien: "*Comerciales con gran proyección i másters en ventas...*".

... ..

En este treball dedicat a m'abuela **Cota**, he volgut fer un xicotet homenatge a totes aquelles dones que van nàixer pels albors del segle XX: *jaies, mares, germanes, ties, amigues, veïnes... i sobretot a ma mare*, que visqueren i lluitaren en un món molt difícil i sense cap privilegi per elles. En un món mancat de comoditats, mancat de consumisme, mancat d'estudis, mancat de drets humans, mancat de tota mena d'avantatges i tecnologia domèstica, mancat de llibertats,...jo diria que mancat de quasi tot, i això sí, sobrat de repressións, de treballs durs, de guerra i pos-guerra, de por, de recataments, de submissións i temors front a tot, i per a més *INRI...* la majoria d'elles: carregades de família.

Dones que en el seu treball i el seu coratge, han seguit sense dubte, les precursoras de l'avançament i de l'alliberament laboral i social (com diria aquell, "*dentro de un orden*") que han aconseguit mereixcudament les dones del nostre temps. Al menys encara que siga una volta a l'any, ara poden celebrar entre altres coses més, allò que diuen... "*El Dia de La Mujer Trabajadora*". Aquelles anomenades d'adés ni tant sols ho coneixien, ni tenien cap dia especial, però de tota manera, crec que tampoc no hagueren trobat el temps per a poder-lo celebrar.

Estic segur que cadascú dels lectors tindreu a la memòria, les vostres "*heroïnes*" particulars.

Paco Ferrandis

Estiu 2004